

Zoals al vermeld, konden de *romoesja's* geen berichten naar hun gezin of familie sturen of, voorzover zij analfabeet waren, *laten* sturen, maar de meesten werden op Java-zelf ingezet en zeker niet allen voor lange perioden. Wie dan huiswaarts keerde, had weinig goeds te berichten en dat kan de bezorgdheid ten aanzien van het lot van diegenen van wie men niets vernam, slechts aangewakkerd hebben. Er groeide ook wrok tegen de Japanners die zich, voorzover zij beloften hadden gedaan, niet daaraan hielden en trouwens bij de *razzia's* opgetreden waren met een stuitende bruutheid. Onvermijdelijk was het dat die wrok zich mede richtte tegen de inheemse bestuurders die, ook als zij niet van willekeur of corruptie blijk hadden gegeven, feitelijke hulp hadden verleend aan de Japanse arbeidsinzet en, dat doende, een deel van hun traditioneel prestige hadden ingeboet. Een gelijke wrok gingen velen koesteren tegen de propagandisten die van november '43 af overal waren gaan rondtrekken – hoe lang dezen dat hebben volgehouden, is niet bekend.

Een van de belangrijkste propagandisten was Soekarno. Hij hield tal van toespraken waarin hij zijn toehoorders opriep, zich als 'werksoldaat' aan te melden en waarin hij diegenen prees die dat hadden gedaan. Bovendien leende hij er zich op 3 september '44 toe om zelf demonstratief als *romoesja* te fungeren.

Vroeg in de ochtend van die dag verzamelde zich in Djakarta een grote menigte om Soekarno en ca. vijfhonderd andere vrijwilligers (Indonesiërs, Chinezen, Arabieren, Indische Nederlanders en een aantal Japanse burgers) uitgeleide te doen bij hun tocht naar het station waar een trein gereed stond die allen naar Bogor (Buitenzorg) zou brengen. 'Precies om tien uur', aldus een persverslag¹,

'marcheerde de groep af . . . onder de bezielende muziek van een Ambonnees fluitorkest.² Langs de gehele weg werden zij hartelijk begroet door de bevolking van Djakarta. Uitroepen als 'Leve *Boeng* Karno!³, 'Leve het Korps Vrijwillige *Romoesja's!*' waren niet van de lucht.

Ir. Soekarno was gekleed in een kort broekje en een gewoon overhemd. Op zijn hoofd had hij een gevlochten hoed.

¹ Tekst: *NI*, p. 506–07. ² Wij herinneren er aan dat van oudsher slechts een deel van de Ambonnezen aan Nederlandse kant stond. ³ 'Broeder (Soe)karno'